

A sabbát eszkatológiai jelentősége

Kivonat

Jelen előadásban arra teszünk kísérletet, hogy a keresztyén életre nézve felmutassuk a Sabbatnak a teremtéstanon túlmutató, és azt kiszélesítő, eszkatologikus jellegét. Főként huszadik századi és kortárs teológusok munkáira alapozva a Sabbatot a teremtés, megváltás és eszkatológia összetartozásának foglalataként tekintjük. A „Novum”, „Shekinah”, „Katapause és Sabbatismos”, vagy éppen a jel és pecsét kategóriáin keresztül igyekszünk teológiai támpontokat nyújtani egy holisztikus eszkatológiai vízióhoz, valamint a nyugalom napjának gazdagabb átéléséhez.

Bevezető

Jelen írásban a sabbát teológiájának gazdag sokrétegűségéből az eszkatológiai aspektusra összpontosítunk. Bizonyára a keresztyén ember első gondolata a teremtés szombatja, vagy az Úr napja hallatán az emlékezés Isten teremtő munkájára, illetve Izráel fogságból való megszabadítására, tehát a sabbát retrospektív értelmezése. A második gondolat a jelenre vonatkozó etikai parancs lehet a sabbátnak a megnyugvás és az istentisztelet látogatása általi megszentelésére. Talán olyan elgondolással is találkozhatunk, mely szerint Isten újszövetségi népe számára az ószövetségi szombat üzenete és annak megtartása érvényét veszíti az Úr feltámadása napjának megünneplése révén. Anélkül, hogy ez utóbbi elgondolás megvitatásába bocsátkoznánk, Rudolf Bohrennel egyetértésben kijelenthetjük: „A vasárnap [jelen kontextusban a sabbát – megjegyzés tőlem] nem csak a Teremtő napja, hanem egyúttal a vég, a mindenek újjáteremtésének előnapja is, az eljövendő Krisztus napja.”¹

A sabbát tehát retrospektív és jelenre vonatkozó etikai aspektusán túl a jövő ígérete is rejlik benne, melyre a Heidelbergi Káté 103. válasza sejtelmesen így utal a negyedik parancsolat magyarázatában: „és így az örökkévaló szombatot már ebben az életben megkezdjem”.

¹ Bohren, Rudolf: *Böjt és ünnep*. Ford. Ablonczy László és Szabó Csaba. A Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 1998, 44.

A következőkben a sabbátnak ezt a harmadik dimenzióját, jövőbe mutató jellegét, jel-voltát vizsgáljuk. Erről Török István fél évszázaddal ezelőtt ekképpen fogalmazott: „Egész istentiszteleti életünk erre a végidőre néz. A megszentelt hetedik nap az örök szombatra való készülődés. Jel voltát csakugyan emlékezetben tartja-e a gyülekezet?”²

A maga korában retorikusan ható kérdés ma is hasonló aktualitással bír. Hogy miért fontos ezt a kérdést ma is feltenni, összekapcsolva a teremtés sabbátját és az eszkatológiai várakozást – és legjobb tudásunk szerint megválaszolni –, azt két pontban foglalhatjuk össze, melyek a keresztyén hit tartalmára és gyakorlatára is kiterjednek.

Gnosztikus eszkatológia (?)

Elsőként azzal a veszéllyel szembesülünk, hogy a keresztyén eszkatológia, Moltmann kifejezésével élve, egy „gnosztikus megváltástan”³ képződményévé válhat, melyet a tan elspiritualizálása és individualizálása jellemez. Ez egy hosszabb folyamat eredménye, melyhez különböző kegyességi mozgalmakon és teológusokon túl nagyban hozzájárultak az elmúlt századok történelmi eseményei. A 19. századi történelmi pozitívizmus és a tudományos fejlődés szülte optimizmus hatására kialakult egy millenarista eszkatológiai szemlélet, mely Isten országának földi megvalósulását helyezte kilátásba. Azonban ezt az elképzelést gyökeresen felforgatták a 20. század tragédiái és globális krízisei, melyek nukleáris, gazdasági és ökológiai apokalipszis fenyegetésébe öltöztették az eszkatológiát. Végül a tudományos fejlődés ígéreteiben való csalódottság, valamint a földi élethez – globális, helyi és egyéni szinten egyaránt – kapcsolódó negatív kilátások, melyeket a koronavírus okozta világjárvány, és az újabb világháború kirobbanásának fenyegetését magában hordozó ukrajnai háború csak tovább fokozott, felerősítették a testtől és a világból való megváltás gondolatát, és ezzel együtt az eszkatológiai váradalom kizárólag spirituális dimenzióba való szorítását. Ebben a teremtés sabbátja által megkoronázott világ, mint Isten „igen jó” alkotása,⁴ aligha kap helyet, legfennebb mint az üdvtörténet díszlete.

²Török István: *Dogmatika*. Free University Press, Amsterdam 1985, 484.

³Moltmann, Jürgen: *The Coming of God*. Ford. Margaret Kohl. SCM, London 1996, 283.

⁴„És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.” 1Móz 1,31.

A sabbát krízise

Másodszor, az is észrevehető, hogy a keresztyén életben a sabbát megtartása és megszentelése egyre nehezebbé, vagy inkább felszínesebbé válik. Túl azon, hogy a piacgazdaság által diktált életritmus sok esetben felülírja a bibliai parancs megtartását,⁵ a sabbát „kríziséhez” az is hozzájárulhat, hogy a nyugalom napjának a Jézus Krisztus feltámadására emlékeztető, Úr napjára való átvitele – noha nem szükségszerűen, de – az előbbi teológiai tartalmának megkurtyításával történt, inkább helyettesítésként, mintsem kölcsönös gazdagításként.⁶

Azonban a sabbát jelentőségének kérdése, csakúgy, mint az eszkatológiai szemlélet esetében, jóval korábbra nyúlik vissza korunknál. Ezt bizonyítja már a Papi irat teremtéstörténetének tagolása is. A kiasztikus szerkezetben nyilvánvalóan az 1Móz 2,4a-val a hetedik nappal záruló teremtéstörténetet⁷ a Septuginta fordítói a hatodik napra változtatták,⁸ s bár a későbbi fordítások a masszoréta szöveghez igazodtak, a hét napos, és a nyugalom napjával végződő teremtéstörténet *hexaémeronra* csorbult.⁹

Mindazáltal a sabbátnak a teremtéstant illetően meghatározó, de azt meg is haladó jelentőségét jól tükrözi, hogy Izráel népének talán legfontosabb ünnepeként¹⁰ és kiemelt parancsolataként¹¹ is előfordul az Ószövetségben.¹² Izráel története során, különösen a fogság idején és azt követően, hosszú fejlődésen ment keresztül. Ebben a hosszú folyamatban hol a kultikus, hol a szociális-etikai szempont vált hangsúlyosabbá, az aktuális politikai, szociális és vallási körülmények

⁵ Kozma Zsolt: A sabbát bibliai értelme és erkölcsi vonatkozásai. *Az Út*, 30 (2004/3), 124–125.

⁶ A szombat és vasárnap, illetve a sabbát és az Úr napja kapcsolatának vizsgálata meghaladja e dolgozat keretét, ezért itt ennek kérdésével nem foglalkozunk. A továbbiakban abból a gyakorlati tényből indulunk ki, hogy a nyugalom napját rendszerint vasárnap, az Úr napján ünnepeljük.

⁷ Wenham, Gordon J.: *Word Biblical Commentary: Genesis 1–15*. Word Incorporated, Dallas 1998, 35. (elektronikus változat).

⁸ Kozma Zsolt: *A sabbát bibliai értelme és erkölcsi vonatkozásai*, 124.

⁹ Vö. Sebestyén Jenő: *Református Dogmatika I.* Iránytű Kiadó, Budapest–Gödöllő 1994, 122–124.

¹⁰ 3Móz 23-ban az ünnepek felsorolása és leírása a nyugalom napjával kezdődik: „Azután így beszélt Mózeshez az ÚR: Szólj Izráel fiaihoz, és mondd meg nekik: Ezek az ÚR ünnepei, amelyeken szent összejövetelt kell egybehívnótok. Ezek az én ünnepeim: Hat napon át végezzétek munkátokat, de a hetedik napon teljes nyugalom legyen szent összejövetellel. Semmiféle munkát ne végezzétek; az ÚRtól rendelt pihenőnap legyen az mindenütt, ahol laktok.” (3Móz 23,1–3).

¹¹ „Megismertetted velük szent nyugalomnapodat, és parancsolatokat, rendelkezéseket és törvényt adtál nekik szolgálád, Mózes által.” (Neh 9,14).

¹² Jeremias, Jörg: *Theologie des Alten Testaments*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2015, 381.

függvényében.¹³ A sabbátnak már az Ószövetségben is felismerhető sokrétősége teszi lehetővé, hogy a mai kontextusnak megfelelően egy bizonyos aspektusát kiemeljük és vizsgálódásunk tárgyává tegyük.

Véleményünk szerint a fenti két pontban leírtak nem egymástól független kérdéseket és problémákat tárnak fel a keresztyén élet tekintetében. Egyrészt, amennyiben a sabbátnak a teremtés és újjáteremtés – és ezáltal a teremtett világ és a Krisztus eljövendő országa – közötti kapocsként, közös nevezőként való értelmezése hiányzik az eszkatológiai szemléletünkől, féltő, hogy a teremtett világ és a fizikai valóság kizorul az üdvtörténet kereteiből, amely problémássá teszi a test feltámadásába vett hitet is. Ugyanakkor, ha figyelmen kívül hagyjuk a sabbáthoz kapcsolódó kozmikus eszkatológiai víziót, ezzel megvonjuk a nyugalom napja megünneplésétől azt az örömteli reménységet, mely a teremtett világnak – önmagunkat is beleértve – Isten újjáteremtő munkájában való dicsőséges beteljesedésére tekint.

A következőkben két kérdésre keressük a választ. Egyrészt azt vizsgáljuk, hogy hogyan járulhat hozzá a sabbátnak (a teremtés sabbátja és az örök sabbát között a történelemben megélt, ismétlődő szombatnak) a teremtés és beteljesedés közötti kapocs jellege egy holisztikus eszkatológiai szemlélet kialakításához – szemben a keresztyén hitet, és főként az eszkatológiát elspiritualizáló és individualizáló tendenciákkal. Másodszor pedig, hogy egy ilyen szemléletmód hogyan gazdagíthatja és mélyítheti el az Úr napjának megünneplését – hangsúlyozva annak jövőbe mutató, reményteli távlatát.

Mielőtt azonban a kérdések vizsgálatába bocsátkoznánk, szükséges megjegyeznünk, hogy jelen írásban nem vállalkozunk a teljesség igényével körüljárni sem a sabbátról, sem pedig az eszkatológiáról szóló tanítást, hanem ezek átfedéseire és határterületére korlátozódunk. Ezért meglehet, hogy az olvasó hiányosnak találja mind a sabbát értelmezését a gazdag ószövetségi kontextushoz mérten, mind pedig az eszkatológiai gondolatvezetést a krisztológia és szotériológia tekintetében. Ez okból fontos hangsúlyoznunk, hogy jelen írás feltett szándéka a hozzájárulás, gazdagítás és elmélyítés, nem pedig a tanalkotás.

A sabbát-eszkatológia meghatározó aspektusai

A legfontosabb kulcsfogalmak, melyek mentén a kérdést alfejezetenként vizsgáljuk: 1. A jövő, mint adventus; 2. Novum és újjáteremtés; 3. *Soteria tou kosmou* – avagy kozmikus eszkatológia; 4. *Sekina a katapauze* és *sabbatismos* között

¹³Jeremias, Jörg: i. m. 380.

– avagy Isten jelenléte a jelenlegi és az eljövendő világban; 5. Jegy és pecsét – avagy a sabbát mint deuteró-sákramentum?

Ezen alfejezetek mentén a III. részben pedig gyakorlati kitekintés gyanánt arra keressük a választ: mit használ nekünk, ha mindezt tudjuk?

Az egyes alfejezetek kulcsfogalmai főként meghatározó 20. századi és kortárs teológusok munkáinak összevetéséből származnak, mint Jürgen Moltmann, Wolfhart Pannenberg, vagy Klaas Schilder.

A jövő mint „adventus”

Ahhoz, hogy az örök sabbátban beteljesedő végidőt vizsgálhassuk, előbb szükséges szót ejtenünk arról, hogy hogyan is értelmezzük a jövő fogalmát. Moltmann a „futurum” és „adventus” megkülönböztetésével és szembeállításával érzékelteti a kérdés fontosságát.¹⁴ A két fogalom azt takarja, hogy milyen viszonyban áll egymással a remélt jövő, valamint a tapasztalati jelen – és múlt. A „futurum” jövőszemlélet a jelen lehetőségeiből és korlátaiból kibontakozó, ok-okozati összefüggésben kronologikusan bekövetkező, tulajdonképpen jövővé *váló* múltat fejezi ki.¹⁵ Jóllehet a tudományos világ és a hétköznapi élet szempontjából megfelelő az előbbi, ok-okozati összefüggésre épülő jövőszemlélet, Moltmann nézetében a keresztyén reménység perspektívájából nem kielégítő. Hiszen, ha a jövőt a jelen és múlt adottságai korlátozzák, akkor kijelenthetjük, hogy ez a jövő semmi merőben újat, jobbat nem tartogathat; márpedig a keresztyén reménység éppen erről szól, hogy – a közmondást felülírva – kutyából mégis szalonna lesz, még ha ez elképzelhetetlen is. Ezért az eszkatologikus jövő megragadására az adventus fogalmát javasolja. Az előbbivel szemben ez felszabadítja és függetleníti a jövővárakozást a jelen terheitől és korlátaitól. Az adventus lencséjén keresztül pedig a jövőidőt úgy tekinti Moltmann, mint amely a vég felől közeledik, érkezik a jelen felé.¹⁶

Ezzel a gondolattal Moltmannt megelőzően Bonhoeffernél is találkozhatunk a végső és végső előtti idő kategóriáiban, ahol a végső – mely nemcsak idői, hanem

¹⁴ Moltmann, Jürgen: *The Coming of God*, 48–49.

¹⁵ A tudományos előrejelzések (az időjárástól a gazdaságig) arra a feltételezésre épülnek, hogy elegendő mennyiségű adat alapján kiszámíthatóvá válik a jövő alakulása. Ugyanez a szemléletmód érvényesül a hétköznapi életben, és a maga sajátos kifejezőmódján a népi bölcsességben is: a jelen körülmények – akár hatással lehetünk rájuk, akár nem – meghatározzák a jövőt. Például „Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát”.

¹⁶ Érdekes adalék, hogy tulajdonképpen a német „die Zukunft” és a magyar „jövendő” háttérében is ez a jövőszemlélet rejlik, szemben az angol „future” kifejezéssel.

minőségi megjelölés is – nem a végső előttiből nő ki, hanem ellenkezőleg, a végső határozza meg és teszi értelmezhetővé a végső előtti, amelyben élünk.¹⁷

E szemlélet bibliai alapja egyrészt a görög παρουσία,¹⁸ a dicsőséges Krisztus visszajövetelével érkező ország mint az örök sabbát beteljesedése, illetve az, „aki volt, aki van, és aki eljövendő” (Jel 1,4) – és nem egyszerűen „aki lesz.” Keresztelő Jánosnak¹⁹ és Jézus Krisztusnak²⁰ a megtérésre való felszólításában is felismerhető Isten országának és az eszkatológiai időnek az adventus jellege.

Jóllehet a Moltmann által javasolt jövőszemlélet csak közvetetten kapcsolódik a sabbáthoz, érdekes párhuzam mutatkozik a német teológus gondolatmenete és egy 16. századi zsidó hagyomány, a „Kabbalat Shabbat” között. Eszerint a „Sabbát-menyasszony”²¹ péntek esti érkezését várva a hívők a város szélére vonultak, hogy zsoltárokat recitálva, énekelve várják és fogadják az újonnan érkező vendéget. Többek között a Zsolt 92-t mai napig használják a péntek esti zsinagógai alkalmakon.²² Az Isten által megáldott és megszentelt hetedik nap tehát a hagyomány szerint eljövendő és érkező időt jelöl, és nem csupán a hét napjai kronológikus egymásutániségének része. Azonban a zsidó hagyománytól eltérően nem a „Sabbát-menyasszony” képében várakozunk Isten örök sabbátjára, hanem Krisztus dicsőséges visszajövetelében. Azonban a mintegy kívülről, a végső felől érkező dicsőséges jövendő, az adventus gondolata némelyekben tétlen várakozást idézhet elő. Ennek elkerülésére Klaas Schilder inkább a történelemnek Isten és az ő örök sabbátja felé mutató irányultságát és mozgását hangsúlyozza.²³ Míg Moltmann eszkatologikus teremtéstan keretében gondolkodik, Schilder protologikus eszkatológiát ír le: Isten kezdeti elhatározása és a történelemben való munkálkodása révén halad a teremtett világ a végső beteljesedés felé. Nézete távol áll a millenarista elképzeléstől, de ugyanakkor felelősséggel ruházza fel a mindenkori keresztyé-

¹⁷ Bonhoeffer, Dietrich: *Etika*. Ford. Visky S. Béla. Exit Kiadó, Kolozsvár 2015, 95.

¹⁸ Vö. 1Kor 15,23; 1Tessz 2,19; 3,13; 4,15; 5,23; 2Tessz 2,1.8.

¹⁹ „Térjete meg, mert elközelített a mennyek országa!” Mt 3,2.

²⁰ „Ettől fogva kezdte Jézus hirdetni: Térjete meg, mert elközelített a mennyek országa!” Mt 4,17.

²¹ „The Jewish mystics [...] evolved an elaborate ceremony whereby the “Sabbath Bride” was officially welcomed.” Millgram, Abraham E. (ed.): *Sabbath Anthology*. Jewish Publication Society, Philadelphia 2018, 229, <https://web-p-ebshost-com.tukampen.idm.oclc.org/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzE5NDUxMTlfX0FO0?sid=83125ff3-f472-4c09-95ee-4b411c035ffe@redis&vid=0&format=EK&lpid=p03&rid=0>

²² Millgram, Abraham E.: i. m. 229.

²³ Schilder, Klaas: *Heaven, what is it?* Ford. Mariam M. Schoolland. Eerdmans, Grand Rapids 1950, 107.

neket: hűséges szolgálkként kötelesek azon fáradozni, hogy a teremtett világ az emberi civilizáción és kultúrán keresztül Isten országa felé kibontakozzon.²⁴

Úgy tűnhet, hogy a két nézőpont egymással összeférhetetlen. Míg Moltmann olvasatában Isten és az ő országa mint eljövendő érkezik, hogy lakozást vegyen a teremtett világban (Jel 1,4-re alapozva), Schilder nézetében Isten népe az, amely afelé tart, és majd bemegy az örök sabbát nyugalmaiba.²⁵ Azonban a látszat ellenére, véleményünk szerint a két megközelítés inkább kiegészíti, mintsem kölcsönösen kizárja egymást. Mintha Moltmann a végétől nézné visszafelé a világ drámáját, Schilder pedig az elejétől halad a vége felé, de a történet lényegében ugyanaz.

A keresztyén várakozásnak meghatározó jellemvonásait tárja elénk ez a feszültség. Azért várhatjuk bizonyossággal Isten örök sabbátját, mert a világ e végre teremtett, amint a teremtés művének hetednapifejezése, megkoronázása ezt kifejezi. Ugyanakkor azért várhatjuk reménytelenségben is reménységgel és örömmel, mert az eszkatologikus jövendőt nem e gonosszal, bűnnel és elmúlással terhelt jelen valóságnak kell „megszülnie,” hanem mintegy kívülről, felülről, a dicsőséges Jézus Krisztussal együtt érkező jövendőként tekinthetünk előre.

Novum és újjáteremtés

A fenti jövészemlélet utat nyit egy következő eszkatológiai fogalom számára, amely az új, a Novum. Általános teológiai látóköriünk egyértelműen a bűn és megváltás dinamikájára összpontosul. Ez alatt jellegzetesen arra utalunk, ami a múltban az ember bűne következményeként elromlott, és ennek Isten kegyelme általi helyreállítására. Az üdvösség, mint az eszkatológiai váradalom célja és beteljesedése a helyreállított állapot elnyerésével áll összefüggésben. Ennek egyik gyakori megnevezése a „restitutio in integrum.”

Azonban, amint Jörg Jeremias is rámutat, már Deutero-Ézsaiásnál is megfigyelhető, hogy Isten szabadítása, az üdvösség többet jelent a bűn–bűnbocsánat–helyreállítás folyamatánál, és Isten újszerű cselekvésével, új teremtő aktusával áll összefüggésben.²⁶ A bűn és bűnbocsánat keretét túlhaladva az üdvösség úgy jelenik meg, mint újjáteremtés, a látható világ újjáformálása.²⁷ Moltmann nem ért

²⁴ Schilder, Klaas: i. m. 108.

²⁵ Ld. Zsid 4,1–11: „Mivel még nem teljesedett be az ő nyugalmaiba való bemenetel ígérete, [...] Mi, akik hiszünk, bemegyünk abba a nyugalomba [...] Igyekezünk tehát bemenni abba a nyugalomba.”

²⁶ Jeremias, Jörg: i. m. 330–331.

²⁷ Ézs 43,18–19: „Ne a régi dolgokat emlegessétek, ne a múlton tündödjetek! Mert én újat

egyét azzal az elgondolással, mely szerint az eszkatológia meghatározó mozzanata a mindennek helyreállítása. Mintegy azt felülírva használja a *Novum* fogalmát, és a „*restitutio in integrum*” helyett a „*renovatio omnium*”-ot teszi az eszkatológia kulcsfogalmává.²⁸ Ezáltal élesen bírálja azt az elképzelést, mely szerint a menny tulajdonképpen a helyreállított Éden kert, a vég pedig megfelel a kezdetnek, vagyis hogy az emberiség célja a bűneset előtti szeplőtelen állapotba való visszakerülés lenne. A jövő, és kiváltképpen az örök sabbátban beköszönő eszkatológiai jövő Isten új cselekvését tárja majd fel, amely nemcsak mértékében több, mint az eredeti állapotba való visszaállítása annak, ami a bűn miatt elromlott, hanem minőségileg is új: Isten teremtő bölcsességéből, hatalmából és szeretetéből eredő alkotó munkája.

Ennek egyik gyakorlati következménye, hogy a jelen körülményektől, és a földi kilátásoktól függetlenül, vagy azok ellenére is, a sabbát arra emlékeztet és mutat előre, hogy a Jézus Krisztus dicsőséges eljövetelével érkező örök sabbátban Istennek a semmiből való teremtéssel felérő, azt kiteljesítő új cselekvésének leszünk tanúi és részesei. Ennek az új teremtésnek első zsengeje pedig maga Jézus Krisztus.²⁹ A jelenvaló világ, még ha a bűn, gonosz, és mulandóság árnyékában is van, már az újnak, az eszkatológiai beteljesedésnek a fényében ragyog, sőt, Pannenberg szerint, csak ennek az új teremtésnek a világosságában válik értelmezhetővé a kezdet, és a jelenvaló világ.³⁰

Soteria tou kosmou

A teremtett világnak az újjáteremtésben való kiteljesedése felveti a kozmikus eszkatológia kérdését. Mi a szerepe, ha egyáltalán van, a kezdetben teremtett világnak az eszkatológia tekintetében? Hogyan függ össze az „én”, vagyis a keresztyén individuum feltámadása és örök üdvössége a Föld nevű bolygó és a világmindenség létével?

Amint Pannenberg összegzi, a teljes teremtett világ részesedik a halottak feltámadásának eszkatologikus jövőjében, amely felé tart nemcsak a keresztyénség, hanem maga a teremtett világ,³¹ amint ez a prófétai irodalomban is feltűnik az üd-

cselekszem.” Ézs 65,17: „Mert én új eget és új földet teremtek.”

²⁸ Moltmann, Jürgen: *The Coming of God*, 288.

²⁹ „[...] első zsengeként támadt fel Krisztus, azután az ő eljövetelkor következnek azok, akik a Krisztuséi.” 1Kor 15,23.

³⁰ Pannenberg, Wolfhart: *Systematic Theology II*. Ford. Geoffrey W. Bromiley. T & T Clark International, London – New York 2004, 146.

³¹ Pannenberg, Wolfhart: i. m. 137.

vösség és szabadítás kérdésében. Pannenberg megállapítása különösen összecseng a Kolossé levél krisztushimnuszával, mely szerint „mindenek Ő általa és Ő reá nézve teremtettek” (Kol 1,16). Török István szerint, ez a teljes világra szóló igény „lépten-nyomon kifejeződik az Újszövetségben,”³² amelynek háttérében az új ég és új föld váradalma áll. Ugyanakkor – sajnos – máig érvényes az a megállapítása, mely szerint „A kegyelmi kiválasztás kozmikus arányú üdvtervéből az én kiválasztottságom lett, [...] a végidők váradalmából az én feltámadásom és üdvösségem.”³³ A teremtés aktusának, és ezzel együtt a teremtett világnak a bezárása a teremtéstörténet első hat napjába nem vezet máshová, mint a teremtett világ későbbi figyelmen kívül hagyásához, illetve „az egyház önmegértése mennyei dekorációjává”³⁴ való lekicsinyléséhez, amint erre a bevezetőben is utaltunk.

A sabbát eszkatológiai üzenetének leporolása pedig részben ezt a törést hivatott áthidalni. Mint a teremtés hetedik, a teljességet kifejező napja, Isten egész teremtő munkáját és teremtett világát koronázza meg. A sabbát megáldása és megszentelése révén Isten az időben létező, és a nyugalom napjában részesülő teremtett világot áldja és szenteli meg.³⁵ Amint pedig a sabbát a hétnapos teremtés zárómozganata, akképpen az örök sabbát is a teljes teremtett világ végső kiteljesedésének mozzanata lesz. Pannenberg ezt így foglalja össze: „a teremtés az eszkatológiai beteljesedéssel zárul le.”³⁶

Ezzel megegyezően az észak-afrikai Caleb Oluremi Oladipo szerint Isten teremtő munkája nem egy kezdeti, lezárt cselekvés, hanem a megváltásban, a lét felborult rendjének gyógyításában, az elveszített egyensúly helyreállításában, az elidegenedés áthidalásában, s majd a teremtett világ végső kiteljesedésében Istennek ugyanaz a teremtő akarata és cselekvése valósul meg.³⁷ Az Oladiapo gondolataiban is tetten érhető holisztikus trinitárius szemléletmód megóv attól, hogy

³² Török István: i. m. 431.

³³ Török István: i. m. 496–497.

³⁴ Török István: i. m. 433.

³⁵ Moltmann, Jürgen: *Gott in der Schöpfung*. Gütersloher Verlagshaus, Norderstedt 2016, 284–288.

³⁶ „[...] creation ends only with the eschatological consummation.” Pannenberg, Wolfhart: i. m. 139.

³⁷ “Creation does not mean that God set things going at the beginning of time. Rather, creation is an ongoing activity of God. By reconciliation and redemption, Christians mean that the creative activities of God is also a continuous process whereby the disorderliness of existence are healed, its imbalances redressed, and its alienation bridged over.” Oladipo, Caleb Oluremi: *The development of the doctrine of the Holy Spirit in the Yoruba (African) indigenous Christian movement*. Peter Lang, Frankfurt 1996, 100., idézi Kärkkäinen, Veli-Matti: *Creation and Humanity*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 2015, 80.

az üdvtörténet nagy eseményeit egymástól elszigetelten, a Szentháromság külön személyeihez kössük, s ezáltal nemcsak a nagy történetet, hanem magát a teremtett világot is feldaraboljuk. Ez a gondolat Pannenbergnél is felismerhető, amikor megjegyzi, hogy Isten szeretete, amely által a Fiút elküldi a világba, semmiben sem különbözik a Teremtőnek az alkotása iránti atyai szeretetétől, sőt, az inkarnációtól a feltámadáson és a mennybemenetelen át a dicsőséges visszajövetelig minden Isten teremtő munkájának a teljességre vitelét jelenti.³⁸

Mivel tehát az egész világ Krisztusra és az ő örök uralmára nézve teremtett, a teremtés sabbátja és az örök sabbát pedig az egész teremtett világot koronázza meg annak végső céljaként, és mivel Istennek az utolsó időkbeli mindeneket újjá-teremtő munkája az egész teremtett világra kiterjed, nem utolsó sorban pedig az a tény, hogy Isten teremtő munkája az újjáteremtésben fejeződik be, ezért az eddigiek összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy az eszkatológiai váradalom bizonyára nemcsak a keresztyén egyén vagy az egyház közösségének reménysége, hanem az egész teremtett világnak megígért és elkészített beteljesedés.³⁹ A teremtett világ tehát nemcsak a nagy dráma első felvonásának a színpadi dekorációja, vagy éppen a Szentháromság Isten egyik személyének „kézműves terméke”, hanem az emberrel együtt az üdvtörténet részese.

A fenti megállapítás egy következő kérdést is felvet: milyen viszony áll fenn a jelenlegi, első teremtés, és az újjáteremtett és megdicsőült világ között?

Moltmann a „renovatio omnium” kifejezéssel ezt a viszonyt igyekszik behatárolni. Az ő olvasatában az újjáteremtett világ feltételezi a régit, de ugyanakkor nem csupán annak kijavított változata, tehát nincs közvetlen kontinuitás, átmenet a kettő között. Isten a teremtéskor jónak ítélte meg a világot, melyet alkotott, ezért nehéz elképzelni, hogy kész lenne Krisztusra néző alkotását megsemmisíteni. A Krisztusra néző alkotás nem lehet egyszersmind pusztulásra néző alkotás is. Ezért a renovatio omnium mintegy harmadik út a kezdeti teremtés helyreállítása és a teljesen új menynevi világ elgondolása között, melyeket külön-külön elvet Moltmann.

Azonban a Biblia tanúsága szerint a réginek, az első égnek és földnek el kell múlnia.⁴⁰

³⁸ Pannenberg, Wolfhart: i. m. 144.

³⁹ Vö. „Mert a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiának megjelenését. [...] a teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgaságából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára. Hiszen tudjuk, hogy az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig.” Róm 8,19kk

⁴⁰ Vö. „mert az első ég és az első föld elmúlt, és a tenger sincs többé.” Jel 21,1.

A régi és új világ közti feszültség Moltmann és Schilder eltérő nézeteiben éleződik ki. Moltmann Isten teremtői hűségére hivatkozva állítja, hogy semmi sem veszhet el az első teremtésből, hanem Isten a „creatio ex nihilo”-t, vagyis a kezdetben semmiből való teremtést a „creatio ex vetere” általi, mindeneknek, vagyis a réginek újjáteremtésével teljesíti ki.⁴¹

Schilder szerint azonban semmi sem mehet át e világ alkonyából az örökkévalóság hajnalába.⁴² Nincs átmenet. Egyedül Krisztus viheti át az Atyához megváltó munkája által a benne hívőket. Ezért mindaz, ami e világban van, csupán előkészítő jellegű az örökkévalóságra nézve,⁴³ ahol Isten minden létezőnél és elképzelhetőnél csodálatosabbat alkot majd.

A fenti ellentmondásra, feszültségre nincs egyszerű megoldás. Azonban úgy véljük, hogy a két eltérő nézet együttesen is értékes gondolatokat rejt, különösen, ha tekintettel vagyunk a két teológus eltérő megközelítésére, teológiai látószögére. Moltmann egy holisztikus perspektívát nyújt, melyben érvényesül a teremtett világ – beleértve az embert is – és a Szentháromság Isten teremtő, megváltó, megszentelő és kiteljesítő munkájának egysége. Azonban ez a megközelítés utat nyit az üdvuniverzalizmus vitatott kérdése felé. Schilder viszont megmarad egy erőteljesen krisztologikus szövetség-teológia talaján, melyben egyedül a megváltó Krisztus által lehetséges az általmenet a jelenvalóból az eljövendő világba. Ezáltal óv az univerzális kegyelem tanától, viszont figyelmen kívül hagyja a teremtett világ jövőjének kérdését.

Amint a Jel 21,1–5 („az első ég és az első föld elmúlt; [...] az elsők elmúltak; [...] Íme, mindent újjáteremtek”) sugallja: ez a feszültség a régi és új között részben feloldhatatlan. Isten *mindent* újjá tesz, de ugyanakkor mindennek, ami régi, el kell múlnia. Megfontolandó Mirosław Volf megjegyzése a mindenek újjáteremtésének gondolatáról: bár az eszkatológia tekintetében komplementer jellegükből kifolyólag nem szabad kijátszani egymással szemben a teremtés és megváltás tanát, de a megváltás mégis kardinálisabb kategória, „mivel a bűn súlyosabb akadály az új világra nézve, mint a mulandóság.”⁴⁴

⁴¹ Moltmann, Jürgen: *The coming of God*, 289.

⁴² “Nothing can be transported from the evening of this world into the morning of eternity.” Schilder, Klaas: i. m. 110.

⁴³ Schilder, Klaas: i. m. 110.

⁴⁴ “sin is a more fundamental obstacle to the creation of the new world than transience.” Volf, Mirosław: „After Moltmann: Reflections on the Future of Eschatology,” In: Bauckham, Richard (szerk.): *God Will Be All in All: The Eschatology of Jürgen Moltmann*. T&T Clark, Edinburgh 1999, 251.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a keresztyén ember számára a reményteli jövőt elsősorban a Krisztusban kapott váltság, és a feltámadás és örökélet ígérete jelenti, de ugyanakkor ezt a reménységet a teljes teremtett világ közepette és közösségében lehet és kell megélnie. Amint Török István fogalmaz, „Nem e világtól, hanem csak a világ bűneitől kell elszakadnunk. Sónak és kovásznak kell lennünk, hogy bennünk és általunk újuljon meg a világ.”⁴⁵ A Sabbat tehát egyszerre mutat előre a feltámadás vasárnapjára és az újjáteremtés hajnalára.

Sekina a katapause és sabbatismos között

Miután azt vizsgáltuk, hogy hogyan viszonyul az örök sabbátban várt jövőendő a jelenhez, az új ég és föld a régihez, feltehetjük a kérdést, hogy mi is tulajdonképpen az örök sabbát lényege? Mi hiányzott még a teremtésből az első hat nap után, ami csak a hetedik napon teljesedett be? Mi hiányzik a teremtett világ történetéből, ami csak az örök sabbátban fog beteljesedni? Barth szerint ez a hiányzó elem a Teremtő nyugalma, amelybe behívja teremtményeit is, s egyszersmind részévé válik az ő történetüknek.⁴⁶

Moltmann számára Istennek a hetednapi nyugalma, „menuhá”-ja, amelyet a „sekina” kifejezéssel párosít, kulcsfontosságú sabbát-eszkatológiája szempontjából.⁴⁷ A sabbát-nyugalom elsősorban nem abban áll, hogy Isten megszűnt munkájától. A Teremtő nyugalma elsősorban nem Isten és az alkotó aktivitása közötti viszonyt, illetve annak megszűnését fejezi ki, hanem az általa teremtett világhoz való viszonyát. Menuhája által a teremtett világban való nyugvó jelenlétével, bennelakozásával (die Einwohnung) megáldotta és megszentelte ezt a napot. A nyugalom tehát feltételezi a jelenlétet. Megnyugodni azt jelenti, hogy sem a munka, sem egyéb tevékenység nem tölti ki, foglalja le a nyugvó személy jelenlétét. A munkától való megszűnés tehát nem a célja a szombatnapi megnyugvásnak, hanem ez teszi lehetővé azt, s ugyanakkor következménye is annak.

Ennek megfelelően a sabbát ember általi megtartásának lényege sem elsősorban a munkától és különböző tevékenységektől való tartózkodásban rejlik, hanem az Isten nyugalmaiban való részvételen.

⁴⁵ Török István: i. m. 207.

⁴⁶ Geréb Pál: *Barth Károly Dogmatikája*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2006, 378–379.

⁴⁷ Moltmann, Jürgen: *The coming of God*, 290.

Pannenberg szerint nemcsak az emberiségnek, hanem az egész teremtett világnak az a célja és rendeltetése, hogy Isten életében – és nyugalmaiban – részt vegyen.⁴⁸ A teremtés első hat napja arra tekint, hogy bemerjen Isten hetednap nyugalmaiba. Hasonlóképpen a teremtett világ végső beteljesedése is Istennek az újjáteremtett világban való végzetlen és tökéletes bennelakozásában valósul meg. A sabbát-nyugalom és Isten e jelenlétének, *sekinájának* összekapcsolását Moltmann a Zsolt 132,13–14 verseire alapozza: „Ez lesz nyugovóhelyem örökre; itt lakozom [...]” Isten bennelakozása, mint a sabbát eszkatologikus beteljesedése ugyanakkor az 1Kor 15,28-ban is felsejlik: „hogyan az Isten legyen minden mindenben”.

Ez az összekapcsolás azonban jóval korábbi Moltmann fejtegetésénél. A babiloni fogság alatt a sabbát létfontosságúvá vált Izráel népe számára, azonban már nem mint egy etikai parancs rájuk nehezedő terhe, hanem mint hitük konstitutív eleme. A héber ünnepek jellegzetesen a templomhoz és a szentélyhez kötődtek, így a templom lerombolása után ezek gyakorlása jóformán ellehetetlenült. Azonban a sabbát megtartása nem függött helytől. Így tulajdonképpen átvette a jeruzsálemi templom kultikus szerepét.⁴⁹ A sabbát és annak megszentelése a fogságba hurcoltak legfontosabb hitvallási formájává vált a körülmetélés mellett, s ugyanakkor a teremtés és Isten jelenlétének titokzatos szimbóluma lett.⁵⁰ Már nem a Sion hegye és a jeruzsálemi templom, vagyis egy földrajzi hely jelképezte Isten jelenlétét népe között, hanem egy megszentelt idő, mely földrajzi helytől és külső körülményektől függetlenül fejezte ki, hogy Isten jelen van – a fogságban is – népe között. Az idő egyetemessége pedig, amelyben az egész teremtett világ benne él a történelem során, Isten egyetemes jelenlétét, a teremtésben való bennelakozását is szimbolizálja.

Ennek alapján a Heidelbergi Káté 103. válaszában azon megfogalmazása, hogy „az örökkévaló szombatot már ebben az életben megkezdjem”, azt is jelenti, hogy Isten nyugvó jelenlétét megízleljem, annak részese legyek, míg majd örökre elnyerhetem azt. Ezt kéri Jézus is a főpapi imában a benne hívők számára: „ahol én vagyok, azok is énvelem legyenek” (Jn 17,24).

Fekete Károly találóan jegyzi meg, hogy „a HK 103. felelete [...] nagyon erős hangsúlyt tesz az „én” cselekvő részvételére”.⁵¹ Azonban túl a Heidelbergi Káté pragmatizmusán, a fenti gondolatmenet alapján sokkal inkább hangsúlyoznunk

⁴⁸ Pannenberg, Wolfhart: i. m. 136.

⁴⁹ Millgram, Abraham E.: i. m. 228.

⁵⁰ Jeremias, Jörg: i. m. 258.

⁵¹ Fekete Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest 2013, 439.

kellene a nyugvó jelenlét általi részvételt, biztosítva ennek lehetőségét a teremtett világ egészének. Hiszen, amint Moltmann is véli, a sabbát nemcsak Istennek a jövőendő új világban való lakozásának ígérete, hanem már itt a jelenvaló életben Isten dinamikus jelenléte a teremtett világban, az örökkévalóság jelenléte az időben.⁵²

Azonban azt is fontos megjegyezni, hogy a jelen világ sabbát-nyugalma nem azonos az eljövendő örök sabbáttal. Moltmann teológiájában a különbség elsősorban Isten jelenlétének a módjában rejlik. Míg a jelenvaló világ nem bírná elviselni dicsőségének közvetlen jelenlétét, az újjáteremtett világot Isten dicsőségének a tökéletes és mindeneket átjáró jelenléte teljesíti be.⁵³ Ebben a világban tehát csak mintegy burkoltan van jelen Isten, közvetlenül megtapasztalhatatlan módon, hiszen az ember nem bírná élve elviselni Isten dicsőségének megjelenését,⁵⁴ de mégis valóságosan.

E tekintetben Schilder még élesebb különbséget tesz a történeti sabbát és az örökkévaló között. Ennek szemléltetésére a Zsid 4-ből származó *katapauze* és *sabbatismos* kifejezéseket használja, melyek közül az első a történeti, az időközi/szünetszerű, míg az utóbbi az örök, szüntelen sabbát.⁵⁵ Eszerint a történeti sabbát csupán *katapauze*, időközi megállás, mintegy levegővételyi szünet a világ életében, az örök sabbát pedig a *sabbatismos*, mely nemcsak mennyiségileg, de minőségileg is több az előbbinél: örökkévaló öröm és ünneplés. Ezt az árnyalati többletet W. Lane is megerősíti a Zsidókhoz írt levél magyarázatában.⁵⁶ Schilder szerint Isten már a világ teremtésétől fogva elültette a történelembe az örök *sabbatismos* felé való haladást, azonban közvetlen átjárás nincs a *katapauze* és a *sabbatismos* között. Az előbbiből az utóbbiba egyedül a közbenjáró Krisztus megváltó tette és a benne való hit által juthatunk, aki átvisz az Atyához. E világban nem ízelhetjük meg valóságosan az örök *sabbatismos*t.⁵⁷ Schilder nyomatékos krisztológiai értelmezése új fénybe helyezi az Emberfiának a szombat fölötti uralmát is: „mert az Emberfia ura a szombatnak is” (Mt 12,8). Jézus kijelentése eszerint nem a régi szövetséghez tartozó sabbát jelentőségét csökkenti, hanem ellenkezőleg, Krisztus-

⁵² Moltmann, Jürgen: *A reménység fényei*. Ford. Szathmáry Sándor. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1989, 321.

⁵³ Bauckham, Richard: *Eschatology in the Coming of God*. In: Bauckham, Richard (szerk.): *God will be all in all: The Eschatology of Jürgen Moltmann*. T&T Clark, Edinburgh 1999, 24.

⁵⁴ „[...] mert nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon.” 2Móz 33,20.

⁵⁵ “Sabbath of interval” és “Sabbath without interval” Schilder, Klaas: i. m. 103.

⁵⁶ Lane, William L.: *Word Biblical Commentary: Hebrews 1-8*. Word Incorporated, Dallas 1998, 101. (elektronikus változat).

⁵⁷ Schilder, Klaas: i. m. 106.

hoz – és benne az új szövetséghez – kapcsolja azt, aki ezáltal Ura és beteljesítője az Isten örök sabbátjának.

A sabbát és a sekina összefüggése fontos üzenetet közvetít: az ismétlődő szombat, mint megszentelt idő, egyszersmind Isten nyugvó jelenlétének „temploma” az emberi történelemben, s szűkebb értelemben az emberi életben, mely az ember nyugvó jelenlétének válaszával együtt-létté válhat. Ugyanakkor a legelszántabb és leginkább igyekvő lélek számára sem adatik meg a katapauze világában a sabbatismos tökéletes, örök örvendező nyugalma: ide az egyedüli közbenjáró Ember- és Isten Fia keresztyén, feltámadásán, és dicsőséges visszajövetelén át vezet az út.

Jegy és pecsét

Miután gondolatban az örök sabbát misztériumába próbáltunk betekintést nyerni, visszatérve a jelenbe joggal kérdezhajjuk, hogy ennek fényében mit jelent az általunk ismert és tapasztalt történeti szombat? Kálvin szerint Izráel népe számára a szombat egyszersmind az idő fölöttinek a jegye az időben: az örök sabbát bekövetkező tökéletességének jegye, amelyet már a történelmi szombatban megízlelhetnek, és erre egész életükben áhítozhatnak.⁵⁸ Kozma Zsolt megfogalmazásában „minden hetedik nap annak a jele, hogy van értelme és célja az időben történő földi vándorlásnak”.⁵⁹

Egy még láthatatlan, remélt valóságra utaló jelként nem véletlenül emlékezett a sabbát illetően megközelítése a sákramentumok terminológiájára. Ez főként Schilder értelmezésében kap nagyobb hangsúlyt, amikor jegyként és pecsétként magyarázza a történelmi sabbátot.⁶⁰ Azonban sem Schilder, sem mi nem szándékozunk a sabbátot a keresztség és úrvacsora sákramentumai mellé emelni. Mindazáltal, számos közös pont fedezhető fel a két sákramentum és a sabbát hitbeli szerepe között: Isten maga szerezte, a jel a jelzett dologra mutat és üdvigéret fűződik hozzá.

Már a katapauze és sabbatismos megkülönböztetése is magában hordozta a jel és jelzett dolog viszonyát: a történeti időben – jóllehet láthatatlan, de – tapasztalható katapauze mint jel előre mutat az üdvösségre, mely az örök sabbatismosban teljesezik be.

⁵⁸ Kálvin János: *Institutio Christianae Religionis I*. Ford. Buzogány Dezső. Kálvin Kiadó, Budapest 2014, 298.

⁵⁹ Kozma Zsolt: i. m. 126.

⁶⁰ „Sign and seal.” Schilder, Klaas: i. m. 101–102.

Nem a piros betűs ünnepnapokon, hanem a munka és pihenés megszokott ritmusában, szinte észrevétlenné válva jelzi, hirdeti hétről hétre a menthetetlenül az időben élő embernek és az egész világnak azt az eljövendő, új, világra szóló, örömteljes és örökkévaló Istennel lakozást, amely a Krisztus dicsőséges visszajövetelével valósággá válik majd.

Amit pedig jelez, azt egyszersmind meg is pecsételi. A történelmi sabbát, amelyet Isten megáldott és megszentelt, garancia Isten teremtő, megváltó és megszentelő hűségéről, amellyel megalkotta, megváltotta, és az utolsó napon újjáteremti a világot az ő dicsőséges országába, az örökkévaló sabbát-nyugalmaiba. A történelmi szombat pecsét voltát bizonyítja már a teremtés sabbátja is: amilyen bizonyos, hogy a teremtés első hat napját a teljességet jelentő hetedik nap, a sabbát nyugalma követte, olyan bizonyos hogy az idők végén beviszi Isten alkotását az örök sabbát nyugalmaiba, amelyre nézve mindeneket teremtett, hogy majd ő legyen minden mindenekben.

Az üdvígérettel pedig parancs is jár: megtartani és megszentelni a nyugalom napját, illetve másoknak is megadni ennek lehetőségét. Hogy mi magunk, embertársaink és a teremtett világ is megízlelje már e jelenvaló világban – még ha töredékesen is – az örök sabbát ízét, Isten nyugvó és örvendező jelenlétében. Amennyiben sikerül a sabbátot úgy tekintenünk, mint amely által Isten igényt tart az egész teremtett világra és jövőt tartogat számára, így a sabbát megünneplése által megnyílhat a szemünk, hogy annak lássuk a világot, amilyenné és ami végre Isten teremtette.⁶¹

Összefoglalva a fentieket elmondhatjuk, hogy a sabbátra bizonyos szempontból mintegy „deutero-sákramentumként” is tekinthetünk: a történelmi időben megjelenő, hetenként ismétlődő jegyként és pecsétként mutat előre az Isten örök nyugalmaiban való beteljesedésre, amelynek ígéretében az egész teremtett világgal együtt részesülünk.

Gyakorlati kitekintés

A bevezetőben utaltunk arra, hogy a sabbát és az eszkatológia összefüggését a keresztyén élet horizontján igyekszünk áttekinteni. A Heidelbergi Káté pragmatikus szellemében azt kérdezhetnénk, hogy mit használ nekünk, ha mindezt tudjuk? Az eszkatológia, jóllehet keresztyén hitünk egyik központi eleme, ugyan-

⁶¹ Volf, Miroslav: *Flourishing. Why we need religion in a globalized world*. Yale University Press, New Haven and London 2015, 205.

akkor talán a legelvontabb, legnehezebben megragadható teológiai fogalom is. Azáltal, hogy ezt a szombat – vagy vasárnap – ismétlődő, szinte hétköznapi tapasztalatához kapcsoljuk, mint Isten eljövendő országának pecsétje közelebbi valósággá teheti számunkra annak ígérését. Ugyanakkor az Úr napjának megünneplése tartalmasabbá válhat azáltal, hogy ebben az eljövendő örök sabbát jelét látjuk és ünnepeljük. A következőkben a keresztyén hit négy szintjére vetítve igyekszünk megfogalmazni – a teljesség igénye nélkül –, hogy hogyan gazdagíthatják a keresztyén életet jelen írás főbb gondolatai. Az általunk tekintett négy szint a (hit)ismeret, a hovatartozás és kapcsolatok, a viselkedés és cselekvés, valamint a tapasztalat és megélés.⁶²

Ismeret

Hitismeretünk tekintetében a sabbátot úgy is tekinthetnénk, mint egy gyűjtőlencsét, amely egy jelképes napba, megszentelt időbe összesűríti Isten üdvtervének nagy ívét, annak két pólusa között, a teremtéstől – a megváltáson át – mindenek újjáteremtéséig. Ezáltal összekapcsolja a kezdetet a véggel, a teremtést az eszkatológiával.

Ugyanakkor összekapcsolja az embert a teremtett világ egészével. Hiszen ugyanaz a Teremtő alkotta az embert, mint a világot. Az ember Megváltója egyben a világ Megváltója is. Isten, aki a hívő embert a Szentlélek templomává akarja tenni, egyszersmind ő akar lenni minden mindenkben. Ezért a teljes teremtett világ részese az örök sabbát váradalmának, vagy a hívő ember szempontjából: a teremtett világ egészével tekinthetünk előre és várhatjuk Isten országát.

Bár a jelenlegi világot minden háborúságával, betegségével, környezetpusztításával látva inkább az apokaliptikus félelem vagy nihilista csüggedés hat át sokakat, az eljövendő örök sabbát reménysége Isten új teremtő munkájának a csodájaként jön el a Krisztus napjával, amely nap nem függ a jelen kilátásoktól. Jóllehet a jelenvaló világgal szemben emberileg elképzelhetetlenül újként jön el ez a nap, de Jézus Krisztusban már megmutatta Isten az újjáteremtés, a halálból való új élet zsengejét.

Mit jelent ez az eljövendő, örök sabbát? Elsősorban azt, hogy Isten lesz minden mindenkben. A hetenként ismétlődő szombat pedig ennek előíze és jele: hir-

⁶² A felsorolt négy szint, vagy dimenzió a Kampen-Utrechti Teológia Interkulturális Református Teológia programjának keretében alkalmazott BBBE (believing, belonging, behaving, experiencing) modellre épül.

deti a történelmi időben Isten jövendő, dicsőséges és mindeneket átható jelenlétét, amelyet e jelenvaló világban még csak közvetetten, mintegy tükör által homályosan érzékelhetünk. Ugyanakkor meg is pecsételi ez ígéretet. Amilyen bizonyos, hogy amíg tart e világ története, addig minden héten eljön a sabbát – legyen bár háború, járvány, örömteli vagy szorongató körülmények – olyan bizonyos, hogy Isten teljességre viszi alkotását, hogy beviszi az örök sabbát örvendező nyugalomába.

Hovatartozás és kapcsolatok

A hovatartozás és kapcsolatok szintjét tekintve, Isten üdvtervének az egész teremtett világot magában foglaló, holisztikus szemlélete megerősíti bennünk, hogy testben élő lényekként összetartozunk a teremtett világgal. Isten nem a világból és a testből akar üdvözíteni, hanem testünket feltámasztva, a világgal együtt. Isten jónak alkotta, szereti, és jelen akar lenni teremtett világában, ahogy a testté lett és közénk jött Igében ezt láthatóan is megbizonyította. Ezért számunkra nem idegen vagy ellenséges környezet ez a világ. Annak ellenére, hogy a bűn következményeként megromlott a békés viszony Isten, ember és a teremtett világ között, és hogy bár sokszor úgy érezhetjük, hogy a föld „tövis és bogáncskórót” terem (1Móz 3,18), vagy éppen a természeti csapások által kiszolgáltatottá tesz, mégis összetartozunk: hitben testvérek, az emberiség, és a teremtett világ teljessége, amely velünk együtt sóvárogva várja, hogy bemehessen Isten nyugalomába. Ezért, amikor keresztyénekként vasárnap a templomba, gyülekezeti közösségbe megyünk, jó arra is emlékezni, hogy nemcsak az emberi kéz által kőből épített ház Isten hajléka, amelyet oly gondosan megtisztelünk ünneplőbe öltözve, áhítatos jelenléttel, pompás restaurálással. Ez fontos és dicséretes. Azonban ezen túlmenően mindaz, ami a templomot s minket körülvesz, a teremtett világ egésze Isten hajléka, amint a szeráfok is erről bizonyosságot tesznek: „Szent, szent, szent a Seregek Ura, dicsősége betölti az egész földet!” (Ézs 6,3).

Viselkedés, cselekvés

Mit jelent mindez a keresztyén ember viselkedésére, cselekvésére nézve? A sabbát megtanít katapause-t, szünetet tartani. Elsősorban nem azért, hogy eltiltsa bármely cselekvéstől. Nem azért, mert nem szabad dolgozni, vagy egyik-másik tevékenységet végezni, vagy, hogy az ezektől való tartózkodás által Isten előtt kedvesebbek legyünk. Sokkal inkább azért, hogy a teremtő és majd beteljesítő Isten példájára, és az ő jelenlétében tudjunk mi is egyszerűen jelen lenni.

7/7-es és 0/24-es pörgő világunkban fontos lenne ezt újra tanulni. Ez pedig kihat a másokkal való kapcsolatainkra. Olyan korban élünk, amikor sokak számára az idő a legnagyobb hiánycikk. Világviszonylatban többet élünk minden korábbi generációnál, mégis mintha kevesebb időnk lenne, főleg egymásra. Sok szülő ajándékokkal pótolja az elmulasztott együttléte gyermekével. Találkozásaink nagyrészt a világjárvány okozta megszorítások az online térbe kényszerítették. De azt is gyakran tapasztalhatjuk, hogy bár fizikailag együtt vagyunk, mégsem mindig egymás jelenlétében, csak úgy, mint amikor mosogatás vagy egyéb teendőink közepette csatlakozunk az online istentiszteletbe.

Mindezek közepette a sabbát arra ösztönöz, hogy tudjunk egyszerűen jelen lenni – Isten és mások számára is. A létünkkel megajándékozni egymást, és értékelni egymást a pusztá jelen-létünkért, amint Isten is a teremtés hetedik napján, s majd az örök sabbátban nyugvó, ünnepélyes jelenlétével ajándékozta meg teremtett világát.

Ugyanakkor a sabbát egyszersmind felhívás is, hogy adjuk meg másoknak, embertársainknak és a teremtett világnak, a természetnek is az esélyt, hogy a nyugvó, Istenre tekintő jelenlétben, velünk együtt már itt megkezdjék az örök szombatot. Hetente egyetlen napon megengedhetjük a földnek, és a környezetünknek, hogy gépzajtól, ekevastól, lehetőleg gépjárműfüsttől mentesen, és egyéb emberi háborgatás nélkül velünk együtt részesüljön a katapause nyugalmaiban és az eljövendő sabbatismos várakozásában.

Tapasztalat és megélés

A tapasztalat és megélés szintjén az elmondottak szerint értett és gyakorolt sabbátban, túl a testi-szellemi pihenésen és megújuláson, lehetőség nyílik átélni az Istennel való békességet, amelynek forrása az ő jelenlétében, és a Krisztus által elnyert örök sabbát ígéretében rejlik. Nyugalmunk és jó reménységünk lehet a jövőt illetően, mert túl a látható világ olykor viharfellegektől sötét horizontján, de túl az emberi képzelet határán is, Isten országa közeleg felénk. A Teremtő által megáldott és megszentelt időben tulajdonképpen Isten egész üdvterve köszön reánk: a teremtéstől a megváltáson át mindenek újjáteremtésének ígéretéig, mely biztonságot adó keretbe foglalja egész életünket.

Napjainkban egyre több ember – köztük keresztyének is – keresik a testi-lelki megnyugvásnak, a „jelenben” való élésnek útját-módját, mely mára szinte egész iparágga nőtte ki magát, főként a különböző keleti misztikus tanok és gyakorlatok, valamint ezek nálunk is honosított verziói révén. Azonban a keresztyén em-

ber számára a Szentírás és a keresztyén hit elegendő útmutatást és erőforrást kínál az áhított jelen-lét megtapasztalására. Ezen útjelzők és erőforrások közé tartozik a sabbát mélyebb megértése is, melyhez jelen írás igyekszik segítséget nyújtani. Véleményünk szerint igazi, testi-lelki létünket átjáró megnyugvást egyedül annak jelen-létében tapasztalhatunk meg, aki maga a „Vagyok” (2Móz 3,14), „aki van, aki volt, és aki eljövendő” (Jel 21). Az ő jelenlétében való örömnepnek előíze, jegye és pecsétje a hetenként ajándékba kapott sabbát.

Összegzés

A bevezetőben megfogalmazott szándékunknak megfelelően az egyes fejezetek során igyekeztünk körüljárni a sabbát eszkatológiai vonatkozásának kulcsfogalmait. Ezáltal szem előtt tartottuk a sabbát református értelmezésének és megszentelésének elmélyítését, s ugyanakkor az eszkatológiai szemlélet kitágítását. A sabbát tekintetében kimutattuk, hogy lényegesen többet jelent egy etikai parancsnál és egy őstörténeti emlékeztetőnél. Általa a teremtett világ célját helyezte Isten jegyként az időbe, s egyben a beteljesedés előízeként: Istennek az időben való jelenlétét szimbolizálja, mely majd az újjáteremtett világban válik teljessé.

Az eszkatológiai szemlélet tekintetében rávilágítottunk, hogy Isten eljövendő országa nemcsak az üdvözült lelkek mennyei otthona, hanem az örök sabbát és az újjáteremtés ígéréteben részesülő egész teremtett világ számára elkészített ország, melyben – miután a régiék elmúlnak – Isten lesz minden mindenkiben. Jóllehet a történeti sabbát előremutat és jegyként magában hordozza az eljövendő sabbatismos ígérteét, nem azonos azzal, egyedül Jézus Krisztus váltságműve és majdani dicsőséges visszajövetele hozhatja el azt.

Amint erre korábban előre utaltunk, sem a sabbát, sem pedig az eszkatológia témakörét nem merítettük ki, sőt, kimondottan keskeny sávot jártunk be a két téma átfedéseinek, összefüggéseinek határmezsgyéjén, miközben azt kerestük, a két témakör hogyan gazdagíthatja, mélyítheti el egymást a keresztyén életre való tekintettel. Ezért a figyelmes olvasó bizonyára számos hiányosságot és vakfoltot fedezhet fel a leírtakban. Mindazáltal feltett szándékunk szerint a Szentírás, valamint egyetemes és református hitvallásaink szellemében vizsgáltuk a feltett kérdéseket, ezért ezek kínálják az értelmezési keretet is a leírtakhoz.

Végül a keresztyén hit négy dimenziójára vetítve körvonalaztuk, hogyan járulhat hozzá és teheti gazdagabbá a keresztyén életet a sabbát eszkatológiai jellegének jobb megértése. A nyugalom napjának megünneplése tekintetében különös hangsúllyal bír a holisztikus szemléletmód, mely keretében a hívő ember a terem-

tett világ közösségében részese az üdvtörténetnek. A sekina teológiájának üzenete Isten nyugvó jelenlétére irányítja a figyelmünket, melybe bevonja alkotásait is. A történeti sabbát pedig jel és pecsét, mely a jelen valóság hétköznapijából a jövődő örök ünnepre, a sabbatizmosra mutat.

„Ezért hadd zengjenek fel a sabbát csengők! Zengjenek, míg üzenetük beteljesedése némítja majd el őket!”⁶³

⁶³ “Therefore let the Sabbath bells ring out! Let them ring till they are silenced by the very fulfillment of their message.” Schilder, Klaas: i. m. 117.